

UDK 342. 395. 3 (497.1) "1941/1943" (093.2)
32. 019. 5 (497.1) "1941/1943" (093.2)
94 (497.1) "1941/1943" (093.2)

JUGOSLOVENSKA KRALJEVSKA VLADA I UBACIVANJE PROPAGANDNOG MATERIJALA U ZEMLJU 1941–1943.

Dr Milan TERZIĆ
Institut za strategijska istraživanja, Beograd

APSTRAKT: Rad govori o ubacivanju propagandnog materijala u Jugoslaviju tokom Drugog svetskog rata. Pisan je na osnovu građe Arhiva Vojnoistorijskog instituta, Arhiva Srbije i Crne Gore i literature.

Jugoslovenska vlada je tokom rata, uz pomoć britanskih saveznika, nastojala da utiče na događaje u Jugoslaviji ubacujući propagandni materijal u zemlju. Podatke u vezi sa ubacivanjem letaka u Jugoslaviju srećemo u obraćanju jugoslovenskih vojnih i diplomatskih predstavnika iz Kaira, generala Bogoljuba Ilića i poslanika Smiljanića, koji su, 17. oktobra 1941. godine, pisali predsedniku vlade: „Ima izgleda da ćemo kroz nekoliko dana imati dva aviona. Pored ostalog možemo slati letke. Molim instrukcije u pogledu sadržine. Hitno je.”¹ Potom je Ministarstvo vazduhoplovstva i mornarice Kraljevine Jugoslavije 11. decembra 1941. izvestilo jugoslovenskog vojnog izaslanika u Londonu o nameri da se o Novoj godini iz aviona bace leci nad teritorijom Kraljevine Jugoslavije, zbog čega je predlagalo da se od britanskog Ministarstva vazduhoplovstva dobije avion sa pojedinostima najbolje mogućnosti izvršenja zadatka.² Jugoslovensko Ministarstvo vazduhoplovstva i mornarice (brigadni general Velimir Ranosović)

¹ Arhiv Vojnoistorijskog instituta, Emigrantska vlada, k. 2, reg. br. 14/5. U daljem tekstu: AVII, EV.

² „1) Da se odredi jedan specijalni avion koji bi imao zadatak, da baci letke, a zatim da se povrati u bazu, ili da produži za Egipat; 2) da nam se omogući korišćenje aviona koji saobraća direktno između Velike Britanije i Egipta, na taj način što bi avion preleteo i Jugoslaviju; 3) da se avion uputi sa Malte kao najbliže baze – Jugoslaviji; 4) da se avion uputi iz Egipta. Za nas bi bilo najpogodnije rešenje pod 1) i 2) pošto bi se u tom slučaju letci pripremili i štampali u Velikoj Britaniji. Predlog pod 3) zahteva da se letci pripreme i štampaju na Malti, što je veoma nezgodno kako u pogledu dostavljanja teksta letaka, prevodenja i štampanja, što iziskuje mnogo vremena. Predlog pod 4) povoljniji je od prethodnog predloga u pogledu pripreme letaka, međutim i ovaj predlog iziskuje dosta vremena”, AVII, EV, k. 150, reg. br. 21/6, Str. pov. br. 22.

izvestilo je i 24. decembra 1941. jugoslovenskog vojnog izaslanika u Londonu da imaju obaveštenja da će preko jugoslovenske teritorije leteti engleski avion i da treba intervenisati da se baci 120 kg letaka.³ Ujedno je dostavljena karta Jugoslavije sa mestima („itinereri”) na kojima je trebalo baciti letke.⁴ Vojni izaslanik je u odgovoru, 30. decembra 1941, obavestio da je od Britanaca dobijeno objašnjenje da je to za sada nemoguće, a i da je nemoguće u skoroj budućnosti.⁵ Time su ovi ambiciozni planovi odloženi za drugo vreme.

Plan izrade i rasturanja letaka za Novu 1942. predviđao je da letak nosi potpis „Petar II”, a sadržaj letka je bio: „A) Za krajeve naseljene većinom Srbima: – priznanje otpora, ali u takvoj formi da se ne podstrekne narod na jaču ekspanzivnost, – ulivanje vere u pobedu, – obećanje da će žrtve biti nagrađene; b) Za krajeve naseljene Hrvatima: – bodrenje na otpor Pavelićevoj upravi, – ulivanje vere u skoru i neminovnu pobedu saveznika (u ovom pogledu nešto jače istaći), – pretnje onima koji služe Paveliću i neprijatelju, s tim da će ih postići zaslužena kazna, – obećanje da će žrtve i zasluge vernih jugoslovenskoj ideji biti nagrađene; v) Za krajeve naseljene Slovincima: – ulivanje vere u pobedu, – obećanje da će žrtve i zasluge biti nagrađene, – obećanje o proširenju Slovenačke”. Datum rasturanja letaka je 28–30. decembra 1941. a zona rasturanja je: „Letci pod a) Predkumanovska Srbija, Južna Srbija, Crna Gora, Banat, Bačka, Baranja, Srem, Bosna, Hercegovina, Boka Kotorska, Slavonija (oblast Pakraca), Banija, Lika (južni deo), Dalmacija (oblast Benkovca, Knina, Skradina i Šibenika). Letci pod b) izuzev navedenog sve do slovenačko-hrvatske granice. Letci pod v) Slovenačka”.⁶ Sadržina letka bila je namenjena Jugoslovenima,⁷ Hrvatima,⁸ Srbima⁹ i Slovincima.¹⁰

³ AVII, EV, k. 5, reg. br. 3/1, Pov. br. 394.

⁴ Za Slovence (Ljubljana i okolina 10 kg), za Hrvate (Zagreb i okolina 30 kg i Sisak 10 kg) i za Srbe (Banja Luka 15, Sarajevo 20 kg, Pljevlja 5 kg i Skoplje 20 kg), AVII, EV, k. 174, reg. br. 2/2, Poverljivi delovodni protokol Ministarstva vojske za 1941, br. 394.

⁵ AVII, EV, k. 5, reg. br. 3/1, Pov. br. 708.

⁶ AVII, EV, k. 33, reg. br. 114/5.

⁷ Da je sudbina kralju Petru II odredila da brine o državi iz inostranstva bez razlike plemena i vere, sa nadom da će „Svemogućí Bog” odrediti da se vedra čela vrati u svoju zemlju kao njegov otac Ujedinitelj, da mu je „misao Jugoslavija” i u njoj ujedinjeni Srbi, Hrvati i Slovenci, da je ono što se događa u zemlji prolazna tvorevina neprijatelja i da će sačuvati Jugoslaviju; AVII, EV, k. 33, reg. br. 114/5, prepis dokumenta.

⁸ Da se približava poraz neprijatelja, da vodi brigu o budućnosti države kao nekada njegov „Otac i Ded”, da će se vratiti u zemlju u znaku pravde i ravnopravnosti i da će se hrvatski narod popepan od Mađara u Međumurju, Italijana u Primorju i plaćenika, kako se kaže „u srcu Hrvatske” vratiti svojoj domovini Jugoslaviji; AVII, EV, k. 33, reg. br. 114/5, prepis dokumenta.

⁹ Da su Srbi pružili otpor austrijskom i nemačkom carstvu, da su Nemci ponovo napali Beograd, kako se kaže „na spavanju” i ceo svet je zapanjen nemačkim zverstvima, da kralj dočekuje Božić u iznanstvu kao nekada njegov otac Ujedinitelj, ali ga delovi vojske dočekuju sa puškom u ruci u šumi, da su na strani Jugoslavije demokratije Velike Britanije i Amerike i da će vaskrsnuti Pravda i Sloboda; AVII, EV, k. 33, reg. br. 114/5, prepis dokumenta.

¹⁰ Da su Nemci otimali komade njihove zemlje, da su im zabranjivali njihov jezik, da Italijani sa Nemicima likuju što Slovenije više nema i da kralj nosi u sebi, kako se kaže „uzvišenu sliku Triglava”; AVII, EV, k. 33, reg. br. 114/5, prepis dokumenta.

Britansko Obaveštajno odeljenje Ministarstva inostranih poslova (Ralph Murray) pisalo je 30. decembra 1941. Alojziju Kuharu u odgovoru vezanom za letke o problemima u radu: oštampani su, a onda je stiglo saopštenje da njihov tekst nije potpisao jugoslovenski kralj i da su prisiljeni da upozore vojnog izaslanika generala Radovića: „Da transport i rasturanje ovih stvari nije lako preduzeti, i vrlo mi je žao, da Vam moram javiti, da nećemo moći dovršiti oštampavanje i rasturanje novog teksta do 15. januara, kao što je želeo general g. Radović”, moleći u nastavku da Kuhar obavesti generala Radovića.¹¹

Pitanje letaka bilo je predmet depeša generala Mihailovića koje je iz zemlje slao jugoslovenskoj vladi. Tako je general Mihailović depešom br. 137, od 10. aprila 1942, izvestio: „Očekujem dolazak aviona noću. Vreme je mirno i vedro. U isto vreme apsolutno potrebno baciti letke noću nad Valjevom, Milanovcem i Kragujevcem. Primili smo pamflet o 27. martu.”¹² U drugoj depeši br. 151, od 29. aprila 1942, general Mihailović je pisao Slobodanu Jovanoviću da „bacanje letaka avionima silno krepí i ujedinjuje narod” i da se ubuduće bacaju tamo gde bude tražio,¹³ dok je depešom br. 152 od 29. aprila 1942. dostavio tačne lokacije za bacanje: „Letke, municiju za našu pušku kalibar sedam devet dva i obične puške s municijom dobaciti na sledeće prostorije: Homolje, Veljkova Krajina, Rudnik planina, Gruža oko Brusa, severni deo Kopaonika, Ovčar planina, Jelica planina, Dragačevo oko Kosjerića između Užica i Nove Varoši, između Kosmaja i Avale. Ovde neće biti naročita lozinka.”¹⁴ U depeši br. 171, od 10. maja 1942, general Mihailović je izvestio Slobodana Jovanovića, ali ovoga puta o drugačijem bacanju letaka: „Ovih dana Nemci bacali letke iz aviona nad Homoljem u kojima pozivaju Srbe da budu mirni i obrađuju zemlju. Kažu da su Englezi bacili letke i pozivali nas na ustanak.”¹⁵ Na ovo ukazuje i naredni izveštaj, 8. juna 1942, kada je Perić iz Carigrada dostavio letke, proglas komande Niške oblasti Srpske državne straže koji Nemci avionima rasturaju po Srbiji i da su leci bacani posle letaka koje su bacili engleski avioni.¹⁶

Pitanje letaka je bio predmet dalje jugoslovensko-britanske prepiske. Slobodan Jovanović (prosledio Momčilo Ninčić) je 2. maja 1942. pisao Antoniju Idnu (Antony Eden), tražeći dostavljanje naoružanja i opreme generalu Mihai-

¹¹ AVII, EV, k. 33, reg. br. 114/5, prepis dokumenta.

¹² AVII, EV, k. 38, reg. br. 31/11.

¹³ AVII, EV, k. 38, reg. br. 31/11, britanski ambasador Rendel je ove depeše predao Slobodanu Jovanoviću 19. maja 1942; Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom XIV, knj. 1, Beograd, 1981, str. 231.

¹⁴ *Isto*.

¹⁵ AVII, EV, k. 171, reg. br. 14/8-1. Britanski ambasador Rendel ovu depešu je predao Slobodanu Jovanoviću, 13. maja 1942.

¹⁶ AVII, EV, k. 25, reg. br. 4/1, Str. pov. br. 156. U vladi br. 609 od 6. juna 1942; AVII, EV, k. 174, reg. br. 34/1. Strogo poverljivi delovodni protokol Vojnog kabineta Predsednika vlade, br. 609 od 6. juna 1942.

loviću.¹⁷ Antoni Idu je u odgovoru, 15. maja 1942, pisao da je britanska vlada svesna hitnosti snadbevanja Mihailovića oružjem i municijom, da se za te svrhe mogu upotrebljavati samo avioni najvećeg dometa, da je od 30. marta do 24. aprila izvršeno šest operacija sa 13 vazduhoplovnih ekspedicija u slanju pomoći („bačeni su letci dva puta”), da je bačeno zlato, oružje i municija, radio-aparati itd. da je pet ekspedicija primorano da se zbog lošeg vremena vrati, da je Mihailović 28. aprila izvestio da očekuje napade Nemaca, da se povlači i da će se javiti sa novih lokacija, da će se sa operacijama slanja pomoći nastaviti čim se veze uspostave i da je Mihailović u međuvremenu javio nove tačke nakon čega su krenule dve nove ekspedicije, ali nisu bacili materijal jer Mihailović nije dao prethodno dogovorene znake.¹⁸

Jugoslovenski poslanik u Kairu Smiljanić je dostavio 29. maja 1942. pismo Jovana Đonovića predsedniku vlade Slobodanu Jovanoviću: „U letku naglasio da smo se 27 marta oslobodili paktaške vlade. Da je ona ostala bili bismo sluge Hitlera i u ratu sa saveznicima i Rusima. Mi smo hteli mir u časti, a ne bez časti u miru. Objašnjeno da će kraj patnji biti brz. Pad Hitlera i pored japanske pomoći siguran. Tada će srpske žrtve biti osvećene. Pozivaju se da odriču saradnju i pomoć neprijateljima i kvislinzima”.¹⁹ Više pojedinosti o ovom ubacivanju letaka u Jugoslaviju srećemo u Đonovićeovom obraćanju Slobodanu Jovanoviću, 29. maja 1942: „Telegramom sam dostavio sadržinu letka, spremljenog za godišnjicu 27 marta. U prilogu ovog pisma šaljem Vam originalni tekst i njegov i svih drugih, koje sam napisao bilo ja, bilo moji saradnici. To su svega četiri letka. Od njih sam četiri napisao ja, a jedan g. Krajšumović. Kako su oni bili određeni da se bace u izvesne delove zemlje, to su adaptirani narodnom shvatanju ovih krajeva. Tako, od njih su dva za Srbiju, jedan za Hrvatsku i jedan za Bosnu. Za Srbiju i Hrvatsku ja sam pisao, a za Bosnu gde je mešano stanovništvo, g. Krajšumović. Ovih dana mislim da spremim jedan i za Crnu Goru. Leci o promeni vlade i o 27 martu oštampani /prvi pet puta, a drugi tri puta/ i naknadno bacani u zemlju. Prvi letak je napisan posle promene vlade i zaključenja pakta sa

¹⁷ AVII, EV, k. 165A, reg. br. 19/2, Str. pov. V. K.br. 385. Isto: AJ, 103-37-202; *Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu 1941–1943*, Dokumenti, priredio Bogdan Krizman, Zagreb, Beograd, 1981, str. 309–310.

¹⁸ AVII, EV, k. 170, reg. br. 32/2; Br. R. 2972/178/C. Od 19. maja 1942. je Jovanovićev dopis načelniku štaba Vrhovne komande, MIP-u (Simiću i Šumenkoviću) i ministru Dvora, kojim se prosleđuje Iduovo (br. 2972) pismo Ninčiću od 15. maja 1942. u kome se kaže: da je britanska vlada svesna važnosti snadbevanja Mihailovića oružjem i municijom, da za to trebaju avioni najvećeg dometa i da: „Od 30. marta do 24. aprila izvršeno je šest operacija sa 13. vazduhoplovnih ekspedicija, bačeni su leci dva puta, bačeno zlato, oružje, municija i druge potrebe četiri puta, osoblje i radio aparati jedan put, i najmanje su pet ekspedicija primorane od rdavog vremena da se vrate svojim bazama ne bacivši potrebe”; da je Mihailović 28. aprila javio da se povlači zbog napada Nemaca, da nije bilo vesti od njega i da se potom javio kada je označio tačke za bacanje materijala, ali nije dao prethodno dogovorene znake. AVII, EV, k. 179B, reg. br. 22/1, Str. pov. V. K. br. 445; AVII, EV, k. 174, reg. br. 34/1.

¹⁹ AJ, 103-46-226, Pov. br. 302.

Grčkom. Bačen je februara meseca. Drugi za 27 ili 29 mart. Treći za početak aprila. Četvrti za Uskrs. Kopiju ovih letaka ja sam bio poslao za Vas. Prema telegramu izgleda da ih niste dobili. Stoga vam ih šaljem sva četiri. Za kraj decembra bacana je u zemlju proklamacija Nj. V. Kralja od 1. decembra. Nju svakako imate, stoga Vam ne šaljem. Pored ovih letaka bacana su još četiri. Prvi je pisao izgleda B. Ilić, bacan je novembra. Drugi, treći i četvrti, negde aprila meseca. Za jedan korišćena karikatura iz 'Jugoslovenskog glasnika'. Kad dobi- jem poslaću Vam. Dva od njih su mi pokazali Englezi u rukopisu."²⁰

U razgovoru načelnika Obaveštajnog odeljenja u Kairu majora Gligo-rijevića sa britanskim oficirom Benetom, 19. maja 1942, britanski predstavnik ga je izvestio da je upoznat sa naređenjem jugoslovenske kraljevske vlade da veza treba da se obavlja preko Vrhovne komande, na tim poslovima će raditi načelnik štaba i načelnik Obaveštajnog odeljenja i da su leci bačeni u Jugoslaviji u maju 1942. godine: „Letci su bačeni i u maju tek.(uće) god.(ine) spremio ih je g. LAJEL. Ja sam tražio kopije ali ih nisam mogao dobiti jer je LAJEL na odsustvu koje mu ističe kroz dva dana. Čim bude došao sa odsustva dobićemo kopije. Gospodin BENET mi je rekao da misli da je po ovome bio obavešten g. ĐONOVIĆ. Kada sam mu napomenuo da g. Đonović o ovoj stvari nezna ništa, g. BENET mi na to nije ništa odgovorio."²¹

Jugoslovenski diplomatski predstavnik u Madridu (Španija) Višacki je 29. juna 1942. prosledio jugoslovenskom MIP-u u Londonu predlog „informato- ra iz Barcelone”, da u propagandi iz Londona u emisijama treba pojačati učešće hrvatskih predstavnika, naročito Krnjevića, dodajući da bi na hrvatske mase jak utisak moglo ostaviti bacanje letaka iz aviona.²²

O ubacivanju letaka u Jugoslaviju Jovan Đonović je pisao Slobodanu Jovanoviću 7. avgusta 1942, ukazujući na nesporazume sa Britancima, jer se za neke letke nisu znali autori: „Jula 26 i 27 ubačene su dve ekipe naših oficira i radiotelegrafista tamo gde je označio đeneral Mihailović. O tom Vas je obave- stio g. Rakić. Prilikom bacanja ljudi i materijala ubačeno je i pet letaka, koje prilažem. Letke označene pod I, II i III, napisao je šef jugoslovenske sekcije g. Dušan Petković, a IV i V ne znam ko je pisao. G. Petković me izvestio da ih je pisao g. Lajel, šef publicističkog oteka pri Vrhovnoj komandi. Ja sam, preko Petkovića, protestovao kod šefa servisa i samog Lajela, za ovakav način rada. Ni sa sadržinom, ni sa načinom pisanja ne mogu se složiti. Potogu (tako je u origi- nalu teksta – primedba M. T.) kad mi pozivamo narod da sluša đenerala Mihai- lovića i ne izaziva sukobe, a oni za leđima da, 'da svaki kamen u gori, svako sta- blo iz šume, mora da bljuje vatru...' Mi, uostalom, ne možemo sprečiti englesku

²⁰ AJ, 103-115-426, Br. 180.

²¹ AVII, EV, k. 29D, reg. br. 3/1-36.

²² *Hrvatska u diplomatskim izvještajima izbjegličke vlade 1941-1943*, priredio Ljubo Boban, Zagreb, 1988, knj. 1, str. 184, Pov. br. 301.

Komandu i propagandu na Istoku da ne bacaju šta hoće, u našu zemlju. Oni go-spodare i sredstvima i vazduhom. Ali bar možemo protestovati. To sam učinio. Obećano mi je, da ubuduće neće tako postupati. U to mnogo ne verujem. Uostalom, videćemo. Izveštavajući Vam o ovom, čast mi je skrenuti pažnju, da ovakvi postupci nisu najgori, da ih ima mnogo gorih, ali da su i oni od znakova koliko je i kakav je i kakav naš prestiž ovde i kakvo je držanje naših saveznika prema nama. Mislim, da vi ne bi trebali protestovati ili se žaliti britanskoj vladi na ovaj postupak. Bolje da ostane pri mom protestu, bar za ovaj put. Vaš ugled i ugled vlade bolje je upotrebiti za mnoga značajnija pitanja. Mogli bi smo narediti da preko londonske radio stanice savetuju uzdržljivost i da slušaju đenerala Dražu. To sam naredio stanicama na Istoku.”²³ To je bio i razlog jugoslovensko-britanskog razmimoilaženja oko zahteva da Mihailović pruža aktivniji otpor.

Izveštaj štaba komande jugoslovenskih trupa od 11. avgusta 1942, koji je upućen komandantu Gardijskog bataljona i sa kojim je dostavljen izveštaj nemačke Glavne komande u Srbiji o stanju u Jugoslaviji od 21. do 30. aprila, „radi upoznavanja oficira i ostalog ljudstva”, ukazuje na ubacivanje letaka u Jugoslaviju.²⁴

Početak septembra 1942. poslanik iz Kaira je prosledio poruku pukovnika Rakića upućenu vojnom kabinetu vlade u Londonu o letku u kome je bila kraljeva poruka koji su avioni bacili nad Beogradom uoči rođendana jugoslovenskog kralja.²⁵ Potom je, 10. septembra 1942, vojni kabinet predsednika jugoslovenske vlade dostavio komandantu jugoslovenskih trupa na Bliskom istoku 500 slika generala Mihailovića²⁶ i 100 njegovih slika vojnom izaslaniku u Vašingtonu.²⁷ Na ubacivanje letaka u Jugoslaviju ukazuje pismo Slobodana Jovanovića britanskom ambasadoru Rendelu 28. septembra 1942, u kome je ukazao

²³ AVII, EV, k. 165A, reg. 24/3, br. 277; AVII, EV, k. 174, reg. br. 33/1; Poverljivi delovodni protokol Vojnog kabineta Predsednika vlade br. 2057 od 23. novembra 1942. U fondu Ča nalazimo letak bačen iz engleskog aviona čija sadržina ukazuje „da dolazi vreme odlučne bitke”, AVII, Ča, k. 12, reg. br. 44/2.

²⁴ Reč je o podacima iz biltena: da je na srpskoj teritoriji mir, da se situacija smirila i u istočnoj Bosni, da ima komešanja u ustaškim redovima zbog zavođenja discipline radi stvaranja udarnih grupa, da veliki broj sabotaža govori o „još uvek postojanju opasnih elemenata”, da se „figura Draže Mihailovića” sve više ispoljava kao organizator srpskog nacionalnog ustanka i izgleda da je u vezi sa crnogorskim nacionalnim, kako se kaže, „bandama”, u prvom redu da bi uništili komuniste i muslimanske snage, da su iznad Jugoslavije dolazili „nepoznati” avioni (Ivanjica, Nova Varoš, Sjenica itd.), da su im sa zemlje davani znaci paljenjem vatri, da su iz aviona bačeni leci u oblasti Šapca i Pančeva, da odmetničke grupe deluju u planinskim delovima (Homolje, zapadna i južna Srbija, Sandžak itd.), da su u NDH ustaše vršile masakre nad stanovništvom; A VII, EV, k. 130, reg. br. 21/1, Ob. O. Br. 421. U štabu Gardijskog bataljona O. br. 4433 od 12. avgusta 1942.

²⁵ AVII, EV, k. 174, reg. br. 34/1; Strogo poverljivi delovodni protokol Vojnog kabineta Predsednika vlade, Str. Pov.Br. 276. U vladi Str. pov. V. K. br. 826 od 15. septembra 1942.

²⁶ AVII, EV, k. 172, reg. br. 5/8, V. K. br. 1180.

²⁷ AVII, EV, k. 172, reg. br. 6/8, V. K. br. 1185.

na pisanje štampe o dostavljanju generalu Mihailoviću „100 tona materijala”, dodajući: „I ako je osovinska štampa već pisala o bacanju letaka i hrane nad Jugoslavijom, ipak mislim da im nisu bile poznate činjenice o dostavljanju naoružanja trupama đenerala Mihailovića”. Jovanović dalje piše da objavljivanje takvih vesti u štampi možda treba izostaviti s obzirom na to da koncentraciju neprijateljskih divizija u dolini Zapadne Morave i oko Požarevca treba pripisati takvim informacijama.²⁸

General Mihailović je tokom septembra 1942. depešama izveštavao predsednika vlade o lecima ubačenim u zemlju. Depešom br. 630, od 14. septembra 1942, obavestio je Slobodana Jovanovića: „Letci pod naslovom Srbi, Hrvati i Slovenci dobro su primljeni na Kosovu. Potrebno je da se Albanci opet pozovu da pomažu odrede jugoslovenske vojske a da ne ubijaju Srbe, jer Nemci i Italijani neće večno ostati. Bacajte letke u ovom smislu prilikom dostavljanja materijala.”²⁹ Od istog, 14. septembra 1942. je i depeša br. 632 koju je general Mihailović uputio Slobodanu Jovanoviću: „Letci na bugarskom koji su spuštteni iz aviona u okolini Niša veoma su dobro primljeni. Obaveštteni smo da su saveznički avioni leteli nad Kruševcom, Paraćinom, Jagodinom, Račom, Kragujevcem, Beogradom, Zemunom noću 5/6. septembra. Jugoslovenski glasnik iz Kaira nađen je u okrugu blizu Bugarske, novine i hrana spuštene su u drugim mestima. Veoma veliki moralni uspeh.”³⁰

General Mihailović je i depešom br. 676 upućenom Slobodanu Jovanoviću, 26. septembra 1942, izvestio da su saveznički avioni bacali slike kralja i novine, da je narod time dirnut i da to treba nastaviti.³¹ Potom je depešom br. 704. od 26. septembra 1942. obavestio Slobodana Jovanovića: „Saveznički avioni koji su preletali u noći 5/6. spustili su ‘Jugoslovenski Glasnik’ blizu Grocke i Mladenovca. Pokloni su spuštteni blizu Batajnice i Jagodine. Sve je vrlo dobar materijal za propagandu. Molim dostavite nam sadržaj pisma g. Predsednika Ruzvelta. Poručnik Plečaš javlja da je kopija dostavljena brojem 56. Nismo je pronašli.”³² Sledile su reakcije Slobodana Jovanovića, koji je 8. oktobra 1942. telegrafisao komandi u Kairu u vezi sa depešama Mihailovića br. 661 i 676 (da su saveznički avioni bacali slike kralja i novine, da je narod bio dirnut zbog toga i da se to i dalje radi): „Postupite. Slike Kraljeve ovde ćemo izraditi.”³³

²⁸ AVII, EV, k. 38, reg. br. 28/10, Pov. V. K. br. 1597. U štabu komande jugoslovenskih trupa Ob. O. br. 1860 od 26. novembra 1942. Pismo istog datuma dostavljeno komandantu jugoslovenskih trupa na Bliskom istoku.

²⁹ AVII, EV, k. 175II, reg. br. 4/6; nešto izmenjen tekst u: AVII, EV, k. 172, reg. br. 28/9.

³⁰ AVII, EV, k. 175II, reg. br. 4/6.

³¹ AVII, Ča, k. 275, reg. br. 28/2, Pov. V. K. br. 1664.

³² AVII, EV, k. 48, reg. br. 33/3. Slobodan Jovanović je ovu depešu 26. novembra 1942. uputio pukovniku Putniku u Kairu. AVII, EV, k. 164, reg. br. 3/1-168, prepis dokumenta.

³³ AVII, Ča, k. 275, reg. br. 28/2, Pov. V. K. br. 1664.

Slobodan Jovanović je 22. oktobra 1942. pisao komandantu jugoslovenskih snaga na Bliskom istoku u vezi sa depešom Draže Mihailovića br. 630, koja je bila od 14. septembra 1942. Pismo se odnosi na zahtev da na Kosovo treba baciti letke kojima bi se Albanci pozvali na saradnju sa JVuO i u njemu stoji: „Gospodin Đonović sa Vama neka izradi letke.”³⁴ General Mihailović je nastavio sa slanjem depeša u vezi sa ubacivanjem propagandnog materijala. Depešom br. 900 od 3. novembra 1942. obavestio je Slobodana Jovanovića: „Nemci vrše propagandu među arnautima na Kosovu i pripremaju ih za Ruski front. Sumnjive arnaute razoružavaju. Potrebno je baciti na Kosovu letke na albanskom jeziku pozivajući ih na saradnju sa Srbima i otkrivajući im nemačku i italijansku nameću da ih iskorišćuju i pošalju na Ruski front. Letci će jako uticati na arnaute.”³⁵

Rad vojnog kabineta predsednika jugoslovenske vlade ukazuje na prepisku vezanu za ubacivanje propagandnog materijala. U evidenciji u poverljivom delovodnom protokolu vojnog kabineta predsednika vlade, 3. oktobra 1942, piše da je Piteru Boju (Peter Boughey) javljeno da *Službene novine* treba dostaviti generalu Mihailoviću.³⁶

Poseta jugoslovenskog kralja SAD-u, smatrana velikim političkim i diplomatskim uspehom, bila je razlog koji se nastojao iskoristi za situaciju u zemlji. Major Živan Knežević pisao je, 16. oktobra 1942, Piteru Boju da se po naređenju Slobodana Jovanovića šalju *Službene novine* od 6. septembra 1942. u kojima je opisan kraljev put u Ameriku i njegovi govori, da ima 12 paketa po 250 novina, dakle ukupno 3.000 primeraka, da novine treba baciti po varošima u Jugoslaviji, da je ovo vrlo važno i da je jugoslovenskoj vladi do toga stalo jer je general Mihailović depešom br. 676 javio o velikom moralnom uspehu koji je dobijen bacanjem novina 5/6. septembra koje izlaze u Kairu, da su ove novine spakovane i spremne za transport, te da vlada želi da u zemlju ubaci četiri slike u po 25.000 primeraka i to: kraljeva slika, slika kralja i Ruzvelta, kralj sa majkom i još jedna slika kralja.³⁷ Piter Boj je na ovo odgovorio Živanu Kneževiću, 18. oktobra 1942, da je potrebno da se uredi pakovanje predloženih *Službenih novina* i da će on srediti njihovo prebacivanje u Kairo, i da se uredi i pakovanje 100.000 fotografija kralja.³⁸ Živan Knežević je, 23. oktobra 1942, uradio referat za Slobodana Jovanovića o susretu sa Piterom Bojom 22. oktobra 1942, kada su razgovarali o slanju *Službenih novina* i slika kralja u Jugoslaviju i redovnom razmenjivanju depeša sa generalom Mihailovićem.³⁹ Slobodan Jovanović je u

³⁴ AVII, EV, k. 173, reg. br. 31/2, Str. pov. V. K. br. 901.

³⁵ AVII, EV, k. 29G, reg. br. 18/6.

³⁶ AVII, EV, k. 174, reg. br. 33/1, br. 1644.

³⁷ AVII, EV, k. 175II, reg. br. 32/6, D. V. K. br. 161.

³⁸ AVII, EV, k. 173, reg. br. 35/2, br. 1065. U jugoslovenskoj vladi evidentirano Pov. V. K. br. 1774 od 23. oktobra 1942; AVII, EV, k. 174, reg. br. 33/1.

³⁹ AVII, EV, k. 163, reg. br. 4/1.

pismu od 8. decembra 1942. pisao komandantu jugoslovenskih trupa na Bliskom istoku: „Preko Engleza poslali smo Draži slike Nj. V. Kralja, pedeset brojeva Službenih Novina da se što pre dostavi. Sem toga broja 3.000 primeraka Službenih Novina da se ubaci avionima. Javite da li je što poslato Draži.”⁴⁰

U pismu Direkciji za informacije Slobodan Jovanović je, 10. decembra 1942, naglasio: „S obzirom na izvanredno moralno dejstvo na naš narod koje proizvode naše novine u inostranstvu do sada ubačene u našu zemlju, Direkcija za informacije oštampaće 3.000 primeraka ‘Službenih novina’ br. 10 i staviti ih na raspoloženje Vojnom kabinetu Predsednika Vlade, koji će se postarati za ubacivanje ovih novina u zemlju”.⁴¹ Komanda jugoslovenskih trupa izvestila je 24. decembra 1942. vojni kabinet predsednika jugoslovenske vlade: „‘Službene novine’ za Dražu nisu stigle. Ostalo stiglo i spremno.”⁴² Uskoro zatim major Živan Knežević je, 28. decembra 1942, tražio od Pitera Boja da se po naređenju predsednika vlade Jovanovića dostavi generalu Mihailoviću 3.000 primeraka *Službenih novina*.⁴³

Sem novina, letaka i slika, sredstva su ulagana i u druge oblike propagande. General Mihailović je depešom br. 626 od 13. septembra 1942. tražio: „Molim izradite metalne kokarde (ambleme) za šapke (kape) u vidu dvoglavog Orla sa Kraljevim monogramom u reljefu. Kruna i Kraljev monogram od mesinga a Beli Orao u belom amajlu. Ove kokarde bacite u što većem broju u svim mestima gde se materijal spušta.”⁴⁴ Slobodan Jovanović je 7. novembra 1942. za sednicu Ministarskog saveta uradio referat o potrebi odobrenja kredita za izradu kokardi na kapama Jugoslovenske vojske u otadžbini.⁴⁵ Ministarstvo finansija je, 11. decembra 1942, na osnovu prethodne odluke jugoslovenske vlade, odobrilo nabavku 100.000 kokardi.⁴⁶

Major Gligorijević je, 30. januara 1943, u obraćanju savezničkim vojnim predstavnicima (potpukovnik W. H. Crom) pisao: da treba bombardovati ciljeve

⁴⁰ AVII, EV, k. 173, reg. br. 13/7, Pov. V. K. br. 1000. Od 8. decembra 1942. je evidencija u strogo poverljivom delovodnom protokolu vojnog kabineta predsednika vlade da je preko Engleza komandantu u Kairu dostavljeno: slike kralja i *Službene novine*: „Poslali smo Draži preko Engleza slike Nj. V. Kralja i po 10 brojeva Službenih novina. Brodom sem toga 4.000 (?) brojeva ‘Službenih novina’. Javite da li je to Draži poslato”; AVII, EV, k. 174, reg. br. 34/1, br. 1000. AVII, EV, k. 174, reg. br. 34/1, br. 1000.

⁴¹ AVII, EV, k. 173, reg. br. 20/7, str. pov. V. K. br. 1011. Potom je od 9. decembra 1942. u evidenciji strogo poverljivog delovodnog protokola vojnog kabineta vlade, zahtev Direkciji za informacije u kome je traženo da se oštampa 3.000 primeraka *Službenih novina* br. 10 radi ubacivanja u zemlju. AVII, EV, k. 174, reg. br. 34/1, br. 1011.

⁴² AVII, EV, k. 174, reg. br. 33/1; Poveljivi delovodni protokol V. K. Predsednika vlade br. 2460 od 28. decembra 1942. Iz Kaira Str. Ob. br. 453.

⁴³ AVII, EV, k. 173, reg. br. 26/9, Pov. V. K. br. 2455.

⁴⁴ AVII, EV, k. 175II, reg. br. 4/6; nešto izmenjen tekst u: AVII, EV, k. 172, reg. br. 28/9.

⁴⁵ AVII, EV, k. 165A, reg. br. 21/3, Pov. V. K. br. 1944.

⁴⁶ AVII, EV, k. 165A, reg. br. 29/3, br. 3223.

u Jugoslaviji radi „podizanja morala” (daju se potencijalne mete) kako bi se u Mihailovićeve redove doveli oni koji oklevaju, da istovremeno treba bacati letke, da je čekanje opasnost da bude kasno jer to mogu učiniti „Rusi” što bi bilo „nesretno za odnose Anglosaksonske sa Jugoslavijom”, da shvata razloge za, kako kaže: „Nepraktičnost operacija u sadašnjem momentu. Ali mi uzimamo slobodu ipak da dademo sledeće naše primedbe, koja bi mogla da objasni situaciju”, da je u toku prošle (1942) bilo letova i da su avioni od Sueckog kanala leteli do Durmitora, da je bilo devet letova, da je bacan materijal, da je put trajao 14 sati, da nije bilo incidenata jer nije dejstvovala protivvazдушna odbrana, dodajući: „Mi bi pozdravili mogućnost raspravljanja ovog predmeta, prema što skorašnjoj Vašoj želji”.⁴⁷ O pojedinostima dogovaranja sa Amerikancima ukazuje referat majora Gligorijevića upućen komandantu jugoslovenskih trupa na Srednjem istoku pukovniku Putniku, koji je u Štabu komande zaveden 15. marta 1943. U njemu se kaže da je major 11. marta po pozivu iz štaba IX američke armije (kapetan Susman) posetio Amerikance i da mu je saopšteno: da su spremni da preuzmu operacije koje je predložila jugoslovenska strana februara 1943, da će u najkraćem vremenu preuzeti akciju na vojne ciljeve sa devet aviona, da će tom prilikom sem bombi baciti „letke koje ste nam dali”, ekspozitiv i pakete sa hranom; da sa ovim treba da bude saglasan jugoslovenski komandant, da su potrebni jugoslovenski avijatičari koji poznaju ciljeve u Jugoslaviji i to po jedan na avion; da je po pitanju veze sa Mihailovićem Susman rekao da se to može ostvariti, da je jedan određen za vezu u štabu generala Mihailovića i on je krenuo iz Vašingtona i „verne kopije svih (podvučeno u tekstu – primedba M. T.) primljenih telegrama davaćemo i vama”; da je od jugoslovenske strane tražio plan za ubacivanje ljudstva i materijala, a kada se veza uspostavi, pomoć će se slati prema Mihailovićevom traženju; da ujedno Amerikanci žele da tako provere izveštaje koje im Englezi daju o situaciji kod generala Mihailovića i u Jugoslaviji i da za ovo treba da da saglasnost jugoslovenski komandant. Susman je predložio da o ovim razgovorima ne treba obavještavati Engleze i treba ih smatrati kao razgovore predstavnika američke i jugoslovenske vojske i o njima treba još obavestiti jugoslovenskog komandanta (pukovnik Putnik). Gligorijević dalje kaže da je o ovim referisao Putniku koji mu je odgovorio da ne može da da svoju saglasnost na sve ovo u jednom pismu i da će to učiniti u slučaju da dobi je slično pismo iz štaba IX američke armije i da englesko otkrivanje ovih pregovora može jugoslovensku stranu dovesti u težak položaj.⁴⁸

Na osnovu traženja Pitera Boja od 8. aprila 1943. Slobodan Jovanović je izvestio 12. aprila 1943. ministra Dvora: „Prema izveštaju britanske tajne službe koja održava vezu sa đeneralom Mihailovićem, ubačene su u našu zemlju slike Nj. V. Kralja i slike Nj. V. Kralja sa Ruzveltom. Ove slike naišle su na veoma

⁴⁷ AVII, EV, k. 29D, reg. br. 1/1, br. 2147; AVII, EV, k. 29B, reg. br. 2/1, prepis dokumenta.

⁴⁸ AVII, EV, k. 179D, reg. br. 16/2. U štabu komande u Kairu Str. Ob. O. br. 649.

oduševljen prijem u našoj zemlji. Britanska Vrhovna Komanda moli da im se što pre u triplikatu dostavi slika Nj. V. Kralja sa Predsednikom Kraljevske Vlade Slobodanom Jovanovićem i Kraljevim potpisom, da bi se i ova slika što pre ubacila u našu zemlju.”⁴⁹

Na nesporzume u saradnji sa Britancima ukazuje obraćanje pukovnika Putnika, 29. aprila 1943, koji je iz Kaira telegrafisao jugoslovenskoj vladi: „Englezi sami štampaju letke za našu zemlju, verovatno da su jedan deo već i ubacili. Sadržina letaka vodnjikava i sigurno neće imati dejstvo. Kralj, Vlada i Mihailović ne pominju se, ne pominju ni partizane. Govori se samo o Jugoslovenskom narodu i odaje priznanje njegovoj borbi. Saznajem da Siton Votson mlađi priprema knjigu za rasturanje u zemlji. U knjizi će biti saveti našem narodu kako treba da se drži. Nast.(oj)aću da dođem do knjige.”⁵⁰ Branislav Denić (zastupnik delegata u Kairu) je, 30. aprila 1943, pišući pukovniku Putniku tražio da se šifrom izvesti jugoslovenska vlada u Londonu, što je i prosleđeno: „Sem letaka za našu zemlju, koje sami izrađuju, Englezi počinju izdavati nedeljni list Pobeda. List se obraća Srpskom narodu da bude spreman da se digne kao jedan čovek na dati znak. Ne pominje Kralja, ni Vladu ni Mihailovića. Osim naslova list nosi Engleska publikacija za Srbe, isporučuje RAF, tekst ćirilicom. Sličan list se izdaje za Hrvate. Za Slovence list ide polumesečno. Molim smatrati ovo kao strogo poverljivo.”⁵¹ Istog, 30. aprila 1943. vojni kabinet predsednika vlade uputio je pukovniku Putniku u Kairo referat Živana Kneževića dostavljen Slobodanu Jovanoviću, u kome se kaže da kampanja protiv generala Mihailovića prodiire i na Srednji istok, da „Englezi bez našeg znanja pišu letke koje ubacuju u našu zemlju u kojima se ne pominje ni Kralj ni đeneral Mihailović” i da se sprema ubacivanje u Jugoslaviju neke brošure koju je pisao Siton Votson koja je neprijateljska prema generalu Mihailoviću. Knežević na kraju kaže da jugoslovenska vlada treba da kolektivno stane protiv kampanje uperene prema generalu Mihailoviću.⁵² Potom sledi pismo od 23. maja 1943. zastupnika delegata

⁴⁹ AVII, EV, k. 179A, reg. br. 7/4, Pov.V. K. br. 999.

⁵⁰ AVII, Ča, k. 277, reg. br. 12/2, Str. Ob. O. br. 698. U delovodnom protokolu vlade 29. aprila 1943. ovaj dopis štaba jugoslovenske komande u Kairu ovako je evidentiran: „Englezi štampaju knjige za našu zemlju bez našeg znanja. Ne pominje se ni Kralj ni Draža. Siton Votson takode piše jednu knjigu za rasturanje kod nas”; AVII, EV, k. 9, reg. br. 38/6, Str. pov. br. 698. U delovodniku br. 403 od 30. aprila 1943.

⁵¹ AVII, EV, k. 29F, reg. br. 55/7, Denić Str. pov. br. 76, Putnik iz Kaira Str. Ob. br. 712.

⁵² Da su jugoslovenski organi koji obaveštavaju javnost potpuno „anacionalni i čine sve ne samo da ukaljaju đenerala Mihailovića već i celokupnu borbu srpskog naroda”; da je Knežević i referatom Jovanoviću od 17. aprila 1943. (Pov. V. K. br. 1022) skrenuo pažnju na rad Direkcije za informativnu službu i Informativni centar u Njujorku i da će njihovim radom, koji se finansira novcem jugoslovenske vlade, ispasti da su Mihailović i srpski narod izdajnici; da je celom svetu poznato da je 27. mart isključivo delo srpskog naroda, da su samo srpske divizije branile Jugoslaviju, da već dve godine samo srpski narod pruža otpor, da je srpski narod za demokraciju; da su hrvatski i slovenački ministri bili za pakt sa Nemačkom, da su Hrvati izdali u Aprilskom ratu; da se Hrvatske formacije bore na ruskom frontu, da je Pavelićeva Hrvatska objavila

(pomoćnika) Branislava Denića pukovniku Putniku u vezi sa razgovorom koji su imali po pitanju štampanja lista *Pobeda*, koji „Englezi ubacuju na našu teritoriju”, u kome traži da se o tome izvesti Slobodan Jovanović.⁵³

Na ubacivanje letaka u Jugoslaviju ukazuje dopis od 13. jula 1943. Ministarstva vojske, mornarice i vazduhoplovstva (načelnik Đeneralštabnog odeljenja pukovnik Miodrag Rakić), upućen MIP-u i vladi (Političkom odeljenju), o stanju u Crnoj Gori. U dopisu stoji da su 23. maja engleski avioni bacali letke u kojima je pisalo da su poznate žrtve koje narod podnosi.⁵⁴

Iskrsavali su novi jugoslovensko-britanski nesporazumi. Đonović je (prosledio Hadži-Đorđević), 13. avgusta 1943. pisao jugoslovenskoj vladi protestujući protiv britanske propagande.⁵⁵ Đonović je jugoslovenskoj vladi pisao i 26. avgusta 1943. o engleskom preuzimanju propagande i prekidu veze sa njegovim servisom tražeći da se interveniše.⁵⁶ Potom je Đonović i 31. avgusta 1943. pisao Puriću o organizaciji i sadržaju engleske propagande, da o tome treba razgovarati sa Idnom, da Britanci štampaju letke („Keiziev servis”) koji se ubacuju u Jugoslaviju, da sadržina ne odgovara ni britanskim ni jugoslovenskim interesima zbog nepoznavanja mentaliteta ljudi kojima su upućeni, a da o tome ništa ne saopštavaju, niti se sporazumevaju sa jugoslovenskom stranom.⁵⁷

Depeša jugoslovenske vlade (br. 68) od 13. novembra 1943. upućena generalu Mihailoviću ukazuje da je tražena radio-stanica i jedna emisija na

---

rat saveznicima, da se oružane formacije NDH bore protiv jugoslovenske vojske i da su ustaške formacije poklale preko 600.000 Srba; da je general Mihailović u svojim depešama izveštavao da je srpski narod uz njega i da je sa njim i izvestan broj Hrvata, da britanska štampa iznosi optužbe na račun Mihailovića i da je na londonskom radiju propaganda više komunistička nego nacionalna, da je Bilten koji izdaje jugoslovenska Direkcija za informativnu službu nastrojen komunistički zahvaljujući tome što se na čelu nalazi Vilder i urednik je Braun; zbog svega Knežević od Jovanovića traži nedvosmislen stav Vlade u pogledu odbrane generala Mihailovića. AVI, EV, k. 179G, reg. br. 13/3, Str. pov. V. K. br. 402. U Štabu komande jugoslovenskih trupa Str. Ob. O. br. 768 od 28. maja 1943.

⁵³ AVII, EV, k. 52, reg. br. 29/2, Str. pov.br. 97. U komandi u Kairu Str. Ob. br. 766.

⁵⁴ AJ, 103-33-189, Str. pov. Đ. br. 544. U MIP-u Pov. br. 4132 od 20. jula 1943; AJ, 103-5-56. U vladi Pov. br. 2248 od 14. jula 1943; AJ, 103-94-363. U Ministarstvu prosvete Br. 222 od 14. jula 1943.

⁵⁵ „Molim uredite sa britanskom vladom da britanski servisi na Istoku ne mogu voditi propagandu za našu zemlju bez našeg znanja i odobrenja. Danas se očekuje da se sa obale Sredozemnog mora, odakle će nastati krupni događaji, čuju saveti i upustva narodu. Neoportuno je da ova upustva daju servisi koji u ravnoj meri ne znaju naše prilike koliko znaju šta treba britanskoj politici. Kolaboracija ovde posle mog odlaska prestala i do sada nije uspostavljena”; AJ, 103-13-105, Str. pov. br. 122. U vladi Pov. br. 2803 od 16. avgusta 1943; AVII, EV, k. 55, reg. br. 9/6.

⁵⁶ Da jugoslovenska vlada interveniše kod britanske, koja bi potom dala upustva britanskim servisima (ministru Keiziju, rezidentu za Srednji istok) u Kairu za ponovnu normalizaciju, kako kaže da „možda bi sumrak bogat neznanjem naših problema ušla i neka iskra poznavanja stvari što bi u našem i njihovom interesu bilo nesumnjivo”; *Jugoslovenske vlade u izbeglištvu 1943–1945*, Dokumenti, priredio Branko Petranović, str. 212–213, dok br. 109. U daljem tekstu: B. Petranović, *n. d.*

⁵⁷ B. Petranović, *n. d.*, str. 213, dok br. 110.

BBC-ju i Radio Kairu, kao i: „Traženo da naši organi učestvuju u izradi letaka za Jugoslaviju”.⁵⁸ Na potrebu ubacivanja letaka ukazivali su zahtevi iz zemlje. U jugoslovenskom vojnom ministarstvu evidentiran je 17. novembra 1943. (br. 160) dopis kojim se dostavlja pismo sa zahtevom da se uputi britanskom ambasadoru kod jugoslovenske vlade. Reč je o pismu koje je iz Beograda uputila porodica poručnika Nikolića.⁵⁹

Jugoslovenska kraljevska vlada tokom rata, da bi propagandno delovala u zemlji, uz pomoć bitanskih saveznika ubacivala je propagandni materijal (leci, novine, slike, amblemi-kokarde itsl.) Leci su ubacivani i sadržinski koncipirani povodom Nove godine, godišnjice 27. marta i 1. decembra, rođendana jugoslovenskog kralja, Uskrsa, kraljeve posete SAD-u itd. U zemlju su ubacivane fotografije kralja, kralja i Ruzvelta, kralja i kraljice Marije, kralja i Slobodana Jovanovića i fotografije generala Mihailovića. Od listova pominju se *Službene novine* jugoslovenske kraljevske vlade i *Jugoslovenski glasnik*, štampan u Kairu, kao i list *Pobeda* koji su štampali Britanci i ubacivali protivno volji jugoslovenskih predstavnika. Saradnja sa Britancima ukazuje na rana razmimoilaženja još tokom sredine 1942. i naročito u proleće 1943. godine, kada su Britanci tražili aktivniji otpor. To je i bio razlog pojedinačnim obraćanjima i okretanju drugom zapadnom savezniku, SAD-u, ali kao epizoda. Posao ubacivanja propagandnog materijala jugoslovenska vlada je koordinirala sa generalom Mihailovićem, čije depeše – upućene preko radio-veze koja je bila pod britanskom kontrolom – o tome rečito govore. Period 1942. i prve polovine 1943. je vreme najintenzivnije jugoslovensko-britanske saradnje na ovim poslovima, nakon čega – sa stanovišta jugoslovenske vlade – oni gasnu i Britanci samostalno ubacuju propagandni materijal, što je izazivalo proteste jugoslovenskih predstavnika. To je upravo vreme kada su saveznici, pre svih Britanci, približavanjem frontova Balkanu, odmeravali svoje dalje korake prema događajima u Jugoslaviji i prema jugoslovenskoj kraljevskoj vladi.

⁵⁸ AVII, EV, k. 179, reg. br. 4/1.

⁵⁹ Ukazuje se na tešku situaciju oko ishrane i veliku oskudicu u namirnicama, dodajući: „Ali ono što naročito zabrinjuje to je ogromna podeljenost i zakrvljenost velikog broja ljudi i grupa. Kao da svaki čeka povoljan trenutak za međusoban obračun. S obzirom na takvu situaciju bilo bi korisno organizovati povremeno bacanje letaka nad Beogradom i drugim gradovima kao Skopljem, Nišom, Kragujevcem i drugim, kojima bi se narod pozivao na slogu i objedinjenje otpora prema neprijatelju. Ako bi se sa ovim složili bilo bi nam prijatno da Vas pomognemo pri redakciji ovih letaka”. AVII, EV, k. 7II, reg. br. 16/11.

Summary

Yugoslav Royal Government and Getting Propaganda Material into the Country in the 1941–1943 Period

In order to make propaganda throughout the country, the Yugoslav Government, with the help of its British allies, got propaganda material (leaflets, newspapers, pictures, Kokarda-Emblems and the like) in. Leaflets were sent and their contents were designed on the occasions of New Year, 27th March anniversary, December 1st, the King of Yugoslavia's birthday, Easter, the King's visit to the U.S.A, and so on. Among the pictures got into the country, were photos of the King, the King and Mr. Roosevelt, the King and the Queen Maria, the King and Mr. Slobodan Jovanovic, as well as of General Mihailovic. Concerning newspapers got in Yugoslavia, the following are mentioned here: the Yugoslav Royal Government's „Official Gazette” and „Yugoslav Herald” printed in Cairo, as well as the „Victory” magazine printed and distributed by Britons contrary to the Yugoslav representatives' volition. Cooperation with Britons indicated divergence present as early as in the middle of 1942 and especially in the spring of 1943 when Britons called for more active resistance. That was the very reason for both individual contacts and the Yugoslav Royal Government's turning to another Western ally – the U.S.A., but only episodically. The work on getting propaganda material in was coordinated with General Mihailovic by the Yugoslav Government. His telegrams – sent by radio which was under British control – are to witness that. The period from 1942 to the first half of 1943 was the time of the most intense Yugoslav-British cooperation in this domain of affairs, The cooperation was to cease afterwards leaving Britons to independently get propaganda material in the country and therefore giving rise to Yugoslav representatives' protests. These developments corresponded change of British policy towards both the Yugoslav Government and events in Yugoslavia.